

UDK 398 (497.5):929 Josip II., austr. car "17"
929 Josip II., austr. car
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 6. listopada 2005.
Prihvaćeno za tisak: 19. prosinca 2005.

Usmene predaje o caru Josipu II.

Maja Katušić

Zagreb

Republika Hrvatska

Usmene predaje o caru Josipu II. pojavljuju se kao rasprostranjen dio pripovjedačkog repertoara na području čitave Hrvatske. U ovom se radu na temelju postojećih predaja o caru Josipu II. želi istražiti i prikazati povijesna zbilja koja je mogla te predaje uvjetovati, odnosno želi se upozoriti na povijesne događaje koji su mogli potaknuti nastanak predaja. Stoga se u prvom dijelu rada iznose, u dosadašnjem tijeku istraživanja, prikupljene predaje o caru Josipu II., a u drugom se dijelu prikazuje povijesna pozadina pojedinih motiva tih predaja. Pri tome u prvi plan dolaze pojedini segmenti života cara Josipa II., njegove političke reforme, ali i pojedine "crstice" iz njegovoga privatnog života. Ističe se važnost interdisciplinarnog pristupa u postupku povijesnog istraživanja.

Ključne riječi: car Josip II., usmene predaje, 18. stoljeće, crkvene i agrarne reforme, careva putovanja po Hrvatskoj

Uz bajke, legende, kratke šaljive priče, basne i anegdote usmenoj prozi pripada i predaja. To je književna vrsta u kojoj su pisana i usmena tradicija blisko povezane. Predaje su po svojoj formi jednostavne, a glavno mjerilo za njihovo određivanje jest vjerovanje u istinitost onoga o čemu se kazuje. Karakterizira ih kratkoća, fragmentarnost, emotivni i rastrgani ton. Tematski se dijele na mitske (demonološke, praznovjerne), koje govore o vjerovanju u nadnaravna bića; etiološke kojima su teme podrijetlo pojava i stvari, te povijesne. Međutim, ta podjela nije čvrsta, jer se sadržaji predaja često prepliću.¹

Česte teme povijesnih predaja jesu postanak i osnutak mjesta, gradova, kao i priče vezane uz utvrde i dvorce.² Također, predaje prikazuju i razna povijesna razdoblja i

¹ Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, *Usmene pripovijetke i predaje*, Zagreb, 1997., 15.-19.; *Ista, Priče i pričanje*, Zagreb, 1997., 22.-23.

² Poznate su mnoge predaje o osnutku i imenu grada Zagreba. Jedna od njih kazuje da je na mjestu gdje se danas nalazi Zagreb nekoć bila pustinja, te da je vladala strašna suša. Tuda je prolazio ban sa

događaje, od kojih će se ovdje izdvojiti doba kuge³ i turskih osvajanja.⁴ Postoje relativno brojne hrvatske predaje kojima su teme poznate povijesne ličnosti. Tako su u hrvatskoj predaji “popularni” likovi Matijaša Korvina, Marije Terezije, Josipa II. i Franje Josipa. Velik je i broj predaja u kojima su glavni protagonisti hrvatski plemići. Zanimljivo je da su svi oni, Franjo Taši, barun Rauch, grof Erdödi, prikazani u nepovoljnom svijetlu, kao “nepravedni, okrutni feudalci”, koji “izrabljuju” svoje podanike. Njima se u pravilu suprotstavlja sam vladar, koji se kao simbol vrhovne pravde dolazi uvjeriti u pritužbe svojih podanika i ispravlja nepravdu, a velikaše na kraju stiže kazna za njihova nedjela.⁵ U selima Hrvatskog zagorja, te na širem zagrebačkom području “najozloglašeniji” je ipak Franjo Taši, a njegov se lik u predajama če-

vojskom, a budući da su bili jako žedni ban je zataknuo svoj mač u zemlju iz koje je počela teći voda. Tada je ban viknuo: “Zagrabite!”, i tako je Zagreb dobio ime. Na zagrebačkom području vrlo su popularne i predaje o utvrdi Medvedgrad, koje su tematski povezane s predajama o tzv. “Crnoj kraljici”, zakopanome blagu i tajnim hodnicima. Predaja o Zagrebu preuzeta iz: Ljiljana MARKS, *Vekivečni Zagreb*, Zagreb, 1994., tekst 3, str. 52.

³ Ana Marija Šamšalović kazivala je Nikoli Bonifačiću Rožinu 1965. godine predaju koja se odnosi na kugu u Zagrebu. “Priča se da je u Zagrebu bila kuga i magistrat se zavjetovao da će svake godine iz Zagreba ići procesija preko Sljemena u Mariju Bisticu, ako pošast prestane.” Predaja dalje kazuje da se kuga jednom idući u Zagreb, “zaustavila kraj crkvice svetog razbojnika Dižmuša na početku Nove vesi. Tu pred kaptolskim vratima kao da se preplašila razbojnika na galgama, na kojima su po nekoliko dana visili zločinci za opomenu svima koji u grad dolaze izvana sa zlim namjerama.” Lj. MARKS, *Vekivečni*, tekst 30, str. 84.

⁴ Zanimljivu predaju ispričao je Vid Grgurić iz Brdovca 1969. godine Divni Zečević. “Kralj Tvrtko, on je izgubio [bitku]. Kad ga je turski paša uvatila, njegovu vojsku, tu dole, i svima je dao iskopati oči. To sam čuo. To su stari pričali. Dvjesto šezdeset ljudi ostalo je bez oči, Tvrtkove vojske. To je turska vojska zarobila i iskopala oči. I on [Tvrtko] kad je dobio obavijest da šta se dogodilo, onda se ubio. Sebe je ubio i ženu. To je strahota živog unakazit i onda ga ostavit.” Divna ZEČEVIĆ, “Usmene predaje o seljačkoj buni i kmetskom životu u široj okolici Stubice”, *Narodna umjetnost*, 10., 1973., tekst 17, str. 19.

⁵ Primjer tome je predaja zapisana 1965. godine, a kazivala ju je Katica Kuzel, koja je priču čula od djeđa. “Rauch je bio baron i ban u Zagrebu, pak je del kaj je štel. ... On je najduže držal klaku. ... Stubičanci su išli u Zagreb da barona tuže jer tamo je bila glavna pravda.” Stubičanci dolaze kod nekog gospodina kojemu su “sve rekli kako ih baron Rauch muči i batina. On im je rekel da idu dima i da će pravda doći f Stubicu da vidi kaj se tamo dela. Stubičanci su došli dima, a gospon iz Zagreba sve je pisal kralju Josipu u Beč, kako su mu ljudi rekli.” U Stubicu tada dolazi kralj Josip iz Beča, preoblači se u radno odijelo i odlazi zajedno sa seljacima na tlaku. “... kralj ide orat. I on ore. Oral je do devet vur. I rekel je baronu da već nebu oral. Pital je njega ov barun Rauch da zakaj ne bi već oral. Veli mu kralj: Kaj nije više klaka gotova? Veli baron da još nije. I kralj je svlekel sa sebe staru mušku opravu i pokaže svoje, kaj je on, kralj. ... Kralj Josip je tada rekel kumom da prestanu delati, da je klake dosta, da od denes više je nema.” Baruna Raucha je pak zadesila zaslužena kazna. “Još je kralj naredil da baron Rauch nosi črnu mašnu za vratom da svi znaju da je kažnjen na smrt.” Nakon nekog vremena dolazi do konačno obračuna sa Rauchom. “Za tri tjedne su došli iz Zagreba, koji su došli barona Raucha poništiti u Golubovcu. Dali su mu f hiži malo kafe piti. ... I kad je kuharica skuhalo, nutre su deli otrova i to mu dali da spije. Baron ni štel spiti, ali oni su tak dugo čekali da su ga prisilili da je spil. I tak je hmrl.” Lj. MARKS, *Vekivečni*, tekst 61, str. 132.-133.; D. ZEČEVIĆ, “Usmene predaje o seljačkoj buni”, tekst 25, str. 22.-23.

Velik broj predaja, u kojima su glavni protagonisti “zli” hrvatski plemići, te tlaka i ostale seljačke nevolje, zabilježen je u okolici Zagreba, kao i u selima Hrvatskog zagorja. Detaljnije o njima: Lj. MARKS, *Vekivečni*; Ista, “Mitski i pravedni vladari”, *Gazophylacium*, 1.-2., 2003.; D. ZEČEVIĆ, “Usmene predaje o seljačkoj buni”; Ista, “Svakodnevno pripovijedanje i usmena književna tradicija u prigradskom selu Šestinski Kraljevec”, *Narodna umjetnost*, 13., 1976.

sto povezuje uz Matiju Gupca i seljačku bunu 1573. godine.⁶ Od hrvatskih plemića kao pozitivan lik prikazan je jedino ban Josip Jelačić.⁷

U sklopu predaja o povijesnim osobama prikupljene su i predaje o caru Josipu II. U ovom se radu na temelju postojećih predaja o caru Josipu II. želi istražiti i prikazati povijesna zbilja koja je mogla te predaje uvjetovati, odnosno upozoriti na povijesne događaje koji su mogli potaknuti nastanak predaja. Iznose se postojeće predaje te se postavlja pitanje nude li predaje "povijesnu istinu" i mogu li se na temelju njih stvarati povijesni zaključci. Rad je podijeljen u dvije cjeline. U prvoj će se iznijeti, u dosadašnjem tijeku istraživanja, prikupljene predaje o caru Josipu II., a u drugom dijelu će se prikazati povijesna pozadina pojedinih motiva tih predaja.

Predaje o caru Josipu II. pojavljuju se kao rasprostranjen dio pripovjedačkog repertoara na prostoru čitave Hrvatske. Njih su u sklopu terenskih istraživanja prikupljali suradnici tadašnjeg Instituta za narodnu umjetnost (današnjeg Instituta za etnologiju i folkloristiku), a među njima je zapaženu ulogu imao Nikola Bonifačić Rožin. No, mnoge Rožinove zbirke ostale su u rukopisnim zapisima, tako da se predaje ili njihovi dijelovi objavljuju fragmentarno u radovima ostalih istraživača. Zasad najopsežnije radove o predajama o povijesnim osobama koje uključuju i cara Josipa II. iznijela je Ljiljana Marks. Car Josip II. u hrvatskim je predajama zabilježen kao dobar, pravedan vladar koji štiti siromašne te ispravlja nepravde koje plemići nanose seljacima. Slično kao i zagrebačke, cara Josipa II. u lijepom svijetlu prikazuju i bečke predaje.⁸

Na širem zagrebačkom području zabilježeno je nekoliko predaja kojima je glavni protagonist car Josip II. Istraživački i sakupljački rad u selima Hrvatskog zagorja provodila je od 1969. do 1972. godine Divna Zečević. Jednu predaju ispričao je 1969. godine u Donjoj Bistri učenik Ivan Šimunić. Prema toj predaji car Josip preobučen u seljačko odijelo došao je u Nove Dvore u gostionicu tražeći prenoćište. Ne prepoznajući cara u seljačkom odijelu, krčmar ga je poslao neka spava u staji. Car je bio žedan pa je dao slugi zlatnik neka mu donese "polič vode". Sluga je pak došao u gostionicu i rekao da "onaj gospodin oče vina". Krčmaru je bilo čudno da "podrpani gost

⁶ Predaje Tahija često povezuju s okrutnim postupanjima prema mladim djevojkama. Godine 1969. Divna Zečević zapisala je predaju koju je kazivala Ana Bezuh iz Zaprešića. "Čula sam da je Tahti došiel na njivu de su kopale žene. Onda, koju si je zezbral, mladu, staru, nije neg mladu, onda je morala it k njemu u Susedgrad, k njemu je trebala it. ... I ta je morala k njemu iti i što je štel š njom radit, to je radil." D. ZEČEVIĆ, "Usmene predaje o seljačkoj buni", tekst 13, str. 18.

⁷ S njegovim likom povezan je u predajama stvarni povijesni čin ukidanja kmetstva. Nikola Bonifačić Rožin zapisao je 1970. godine predaju koju mu je kazivao Stjepan Vrančić iz Kamenjaka. "Kad je tlaka ukinuta, posle klake još su ti grofovi tlačili. Onda se puno ljudi sakupilo i išli su pred bana Jelačića u Zagreb, na Gornji grad. Kad su tamo došli pobunili su se protiv nameta, jer su mislili da je Jelačić tome kriv. "Narode nisam ja kriv. Ako se želite osigurati da ja nisam kriv, idem s vama u Beč pred cara i kralja Franju Josipa. I narod je pristal na to. ... I kad su došli pred taj kraljevski dvor, straža je javila kralju da je došel ban Jelačić s narodom iz Hrvatske." Kada je ban Jelačić rekao zašto su došli "... kralj je izvadil beli rupčerk i rekel je: »od danas više nema tlake«. A tam su bili novinari i odmah dali u novine. Vratio se narod s Jelačićem u Zagreb i više ih nisu grofovi tlačili." D. ZEČEVIĆ, "Usmene predaje o seljačkoj buni", tekst 26, str. 23.; Lj. MARKS, *Vekivečni*, tekst 64, str. 138.; Ista, "Ban Josip Jelačić in Croatian Oral Legends: Between History and Myth", *Narodna umjetnost*, 41./1., 2004., 10.-11.

⁸ U radu će biti iznesene neke predaje objavljene u zbirci: Leander PETZOLDT, *Sagen aus Wien*, München 1976.-1977.

ima penez”, a kad je došao u staju, naručeno vino pio je sluga a car samo vodu. Ujutro je trebalo ići na tlaku. Josip je ustao “zel je kojna i prešiel delat na polje”. No zakašnio je, pa su ga panduri htjeli kazniti i “strpati u kladu”. Tada je Josip “svlijekel odijejele, i onda su panduri vidli da je on gospodin. On je njima rekel da je kralj Josip i nisu ga stavili f kladu”.⁹

Iduća predaja zapisana je iste godine u Donjoj Bistri. Kazivač je bio učenik osmog razreda Vinko Šimunić. Car Josip II. došao je krčmaru i moleći da ga primi na noćenje. Budući da nije odao svoj identitet, krčmar je rekao da bi prije kokot zapjevao u njegovoj krčmi nego bi k njemu došao car. Car će na to: “Ne bi zapjevao jer car je tu. I tako se car odao”.¹⁰

Godine 1959. skupina istraživača među kojima i Nikola Bonifačić Rožin prikupljala je folklornu građu u Dvoru na Uni i okolnim mjestima. U tome istraživanju zapisana je i predaja u Gornjem Javornju o nastanku imena “Dvor”. “Onda kad je Franjo Josip prvi, ne pred ovim što je bilo, nego Prvi Franjo Josip, kad je noćio gore, tu ima njegov natpis Na zgradama ima njegov natpis, onda se nazvao Dvor”.¹¹ Slična predaja, ali o postanku naziva mjesta Šestinski Kraljevec, veže se uz “kralja Leopolda”.¹² Iz okolice Dvora potječe i predaja o Mariji Tereziji, koju je kazivao Stevo Tomašević, učenik iz Kuljana. “Priča se da je Marija Terezija napravila kulu u selu Gvozdanjskom. Da je nosila preslicu i prela, a kamenje je nosila na glavi majstori-ma na zidu”.¹³

O caru Josipu II. zabilježena je i jedna priča koja ga veže za posjet samostanu Sv. Lenarta u Kotarima blizu Samobora. Tom prilikom car “izjavi gvardijanu, da je odlučio zatvoriti sve samostane u svojoj državi, a fratri neka krenu kud ih volja”. Gvardijan je tad počeo moliti cara neka poštedi njegov samostan na što car i pristade ako mu gvardijan odgovori na tri pitanja: “Gdje mi sunce izlazi? Koliko ja vrijedim? Što mislim?” Car je gvardijanu dao rok od tri mjeseca, a onda neka s odgovorima dođe u Beč. Gvardijan je ostao na mukama jer nije znao odgovore na postavljena pitanja. Konačno nakon nekog vremena gvardijan povjeri svoju tajnu okićkom školniku

⁹ D. ZEČEVIĆ, “Usmene predaje o seljačkoj buni”, 21.-22; Lj. MARKS, “Predaje o Beču i Zagrebu” *Gazophylacium*, 1.-2., 2001., 79.; Ista, “Mitski”, 64.; Ista, *Vekivećni*, 38.

¹⁰ D. ZEČEVIĆ, “Usmene predaje o seljačkoj buni”, 24.; Lj. MARKS, “Predaje o Beču”, 7.

¹¹ Lj. MARKS, “Priča i povijest”, *Zrin, časopis za povijesna, kulturna i gospodarska pitanja hrvatskog Pounja*, 2., 1993., 29.-31.

¹² Predaju je Divni Zečević kazivao 1974. godine Mato Benko iz Šestinskog Kraljevca, a njemu je predaju ispričala baka, koja ju je pak čula od svoga oca. “... kralj je došao ovdje u Šestinski Kraljevec i da je kod Pavliča jeo bažul i okapao kuruzu i da je tim momentom on bio ko jedan težak, kao da je došao iz Bednje. I onda ljudi su njemu vjerovali tako duge dok god nisu videli da ima lepe čiste ruke i glatke nokte. Onda su rekli: Nisi ti iz Bednje. Ti mora da si nekakav veliki gospon koj se oblekel u narodnu nošnju da bi došiel k nama kuruzu okapat. ... i onda to naselje imalo možda desetak kuća, pa se je nazvalo Šestinski Kraljevec kaj je tu kralj bil.” D. ZEČEVIĆ, “Svakodnevno pripovijedanje”, tekst 9, str.136.

¹³ Lj. MARKS, “Priča i povijest”, 29.-31.

Zanimljivu predaju o Mariji Tereziji snimila je 1969. u Brdovcu Divna Zečević. “Marija Terezija, ona je bila, kolko su stari pričali, ona je bila isto strašna baba. Ona je imala dete jedno sa cuckom. Oni su pričali, ovako, da je bilo pol cucka – pol čovjeka, je li. I onda, sad ne znam kak se zval taj car, kad je to saznao. One je morala nositi onu marku, od cucka glavu. To je morala nositi oko vrata, na zlatnom lančiću, od cucka glavu. To je Marija Terezija bila. To je bila prava glava. Ona je bila u raskošnom životu. Možda i nije znala što radi.” D. ZEČEVIĆ, “Usmene predaje o seljačkoj buni”, tekst 34, str. 27.

koji se, znajući odgovor na pitanja, ponudi otići, preobučen u gvardijana, pred cara u Beč. Car ga je ljubazno primio i zapitao: „»Dakle, gvardijane, jeste li razmišljali o onim pitanjima?» «Jesam Veličanstvo.» «Recite, dakle, gdje meni sunce izlazi?» «Veličanstvo, vama u Beču, a meni pri Sv. Lenartu.» odsječe tobožnji gvardijan. Car se nasmiješi pak će dalje oštrije: «A koliko ja vrijedim?» «Isus kao Bog je bio prodan za 30 srebrnjaka; vi ste car, vrijedite svakako za jedan manje – dakle 29 srebrnjaka.» Car se nasmiješi pak će dalje: «A što ja mislim?» «Veličanstvo, to je najlakše», reče školnik, «Vi mislite, da sam ja gvardijan. Nijesam. Ja sam okički školnik.» Car je bio zadovoljan odgovorima te je školnika otpustio i propisno ga nagradio.¹⁴

Stjepan Rožman, rođen 1900. godine, iz Gornje Bistre, inače u tom kraju poznati pripovjedač, ispričao je 1969. godine Nikoli Bonifačiću Rožinu iduću predaju. „Josip je bil pošten čovjek, on ti je htel Hrvatem dati slobodu”. Čuvši pritužbe na ponašanje fratara u pavlinskom samostanu u Remetama, Josip je došao to ispitati. Naime, u samostan je neka “žena došla dete nakrstiti, nije se vratila, nije se vratila niti kuma niti dete, nikada. Fratri su š njom imali posla. Imali su jednu tamnicu, kao žrtvu su je tamo bacili, da je ne izdaju”. Josip je došao nenajavljeno u Zagreb “obukel se u civil i u Remete pješke da se uvjeri šta je gore”. Gvardijanu Pavlu Hegereru predstavio se kao bečki arhitekt kojeg zanima projektiranje sličnog samostana u Beču. Nakon što su obišli sve prostorije, car Josip u podrumu otkriva tajnu grobnicu. Na prijearu fratri zaključavaju cara u podrum. Shvativši da je nasamaren ugledavši mali otvor, kao prozorčić na podrumskom zidu “onda si je te kištre složil pak je stal na nje, pak je gledal van kroz taj mali prozorčić. A onda je jedna žena išla po cesti. On je zove: «Kuma, kuma dođi ovamo.»” Kada se žena približila Josip joj je rekao: “»Odi kuma, u Zagreb na policiju, reci da je car Josip u Remetama, u podrumu u zatvoru. Javi na policiju.»” Nakon poduljeg nagovaranja, jer policajci nisu povjerovali u ženinu priču, ipak u Remete dolazi policija. “A taj lopov Heger, on je imal neku pilulu otrovnu, to je mam progutel i mam je crkel kad je videl da su oni došli, a ostale sve fratre je dal Josip objesiti. Na svakom kostanju su dva-tri fratra visili. I onda ti je car Josip sve fratre stiral iz Lepoglave i Olimlja”. Ženu koja mu je pomogla “jedna Fabačeva iz Bukovca” i pozvala policiju car Josip bogato je nagradio.¹⁵

¹⁴ Milan LANG, *Samobor narodni život i običaji*, Samobor, 1915., 1014.

Elementi iz ove predaje - car ili neka druga poznata osoba dolazi i postavlja tri pitanja na koja upitani ne znaju odgovor, zatim slijedi obrat u kojem neka neuka osoba (stara žena, Ciganaka, svinjar itd.) vješto odgovori na pitanja i za to biva odgovarajuće nagrađena – prisutni su i u mnogima drugim predajama. Npr. jedna bečka predaja bilježi da je car Josip II. putovao po zemlji, i došao do nekog dvorca na kojem je pisalo da ondje ne poznaju nikakve brige. Car Josip u carstvu je imao puno briga pa je ljude iz dvorca, jer nisu poznavali briga, tražio da mu u tri dana odgovore na tri pitanja: “Koliko je duboko more? Koliko treba do neba? Koliko su udaljene sreća i nesreća?” Ljudi su razmišljali, ali nisu znali. Nije znao ni kapelan dvorca koji je bio najdovrtljiviji među njima. Tada je naišao veseli svinjar sa svojim krdom. Kapelan mu reče da ako zna odgovore neka obuče njegovo odijelo i sutra stane pred cara. Svinjar reče sutradan caru: “More je duboko koliko treba da kamen potone. Nebo je udaljeno jedan dan jer je samo jedan dan Uzašašće, sreća je vrlo blizu nesreće jer sam do maloprije bio svinjar, a sada pred vama stojim kao kapelan.” Caru su se sviđeli odgovori te je rekao svinjaru da mu od sada treba biti kao i da je kapelan. Od tada se svinjar provodio. L. PETZOLDT, *Sagen*, tekst 49, str. 55. Usporediti sa sličnom predajom “Silni Napoleon i Konavljanin”, u: M. BOŠKOVIĆ-STULLI, “Usmene pripovijetke”, 222.-223.

¹⁵ D. ZEČEVIĆ, “Usmene predaje o seljačkom životu”, 25.-26; Ista, “Remetska književna kronika”, *Narodna umjetnost* 32./2., 1995., 100.-101.; LJ. MARKS, *Vekivečni*, tekst 68, str. 143.-144.; Ista, “Mitski”, str. 64.; Ista, “Predaje o Beču”, str. 79.

Sličnu predaji o fratrima iz Remeta, zapisao je Nikola Bonifačić Rožin u Istri.¹⁶ Tamo mu je o “nedoličnom” ponašanju fratara u samostanu Sv. Petru u Šumi pričao Ivan Legović iz Muntrilja. Iako se u predaji spominje “kralj” uspoređujući tu predaju s onom iz Remeta, može se zaključiti da je taj “kralj” car Josip II. “U Svetem Petru u Šumi prvo leh se mlada ženila je morala pojti osan dan s frati spati. I ko su je oni odobrili da je prava, se je mogla oženiti. I jedan Petrić se stija oženiti, ma ni stija svoju mladu dati fratron za osan dan”. Čovjek odlazi u Beč potužiti se vladaru na takvo ponašanje. Kralj ga je saslušao o odlučio pomoći; uzjahao je konja i došao u Sveti Petar. “Tamo se je preobuka u divojčinu i poša fratron. I hi je pita za prispat. E, oni su bili veseli: «Ćemo, ćemo!» i oni su je uzeli. Dali su njoj večeru i zajeno s kapom od kloštra u njegovu kamaru za spati. Po noći on je doša poli da nju i stija je s njon imati posla. A kralj je oni put otkrija ča je on. I sve je fratre z gvardiju ubija. Kad je Petrić doša u Sveti Petar, ni naša niake jenega fratra, pa se je slobodno oženija”.¹⁷

U predaji koja slijedi opisano je kako je Josip II. preobučen u prosjaka razotkrio prevare riječkih isusovaca i za kaznu ih prognao. Na početku se “ježovitari” opisuju kao “da su ljudi jako varali i s paklon jih strašili, pak su ljudi čuda za lemozinu davali, si bolji posesi kloštru darovali. Zato j i bilo ježovitarsko se, ča j lepčo”. Car Josip II se je pak obučen “ko da bi petljjar pripeljal s delijencun do sv. Mateja. Otamo da je šal hodeć na Mandriju i s puten se je, kad je le već tu, sledić nadazrel va crekav”. U crkvi “j jedan jižovitar predikal i v ruke stiskal jedan križ. Temu križu da j štumiha krv tekla. Ježovitar da j predikalnice ljuden prijetil, da će sen duša va pakal, ako ju z lemozinun ne škapulaju. Kričal je i zmamil, da krv s križa teče za njihi grehi. Ljudi su plakali, na kolena padali i po štuhime se tukli. Davali su i zlato, račini, prsteni, medaljoni, kadini, ma se, ča su pul sebe imeli”. Kad je misa završila, car preobučen u prosjaka dolazi do svećenika i traži od njega da mu pokaže raspelo iz kojeg curi krv. Isusovci mu ga nisu htjeli dati nego su ga počeli tjerati van. Tada car “hitil je sebe tabar, pak tot da ti vraže na beše, zasvetlila mu se j sablja, cesarska roba, zvezdi i medalji, kako već cesari nose. Valje se j videlo, da j to sam cesar Josip ...” isusovci su ponizno caru dali “čudotvorni” križ, kojeg je zatim car raskolio sabljom. “Nutre va štumihe da j bila špužba va črljeni kolar ale farbu namočena. Zato je s križa, kad ga j fratar stiskal, teklo črljeno ko da bi krv. ... Cesar da se j zarad te prevari i tega greha jako razjadil i valje za te zignal rečki ježovitari. Carevina njen je zela Brgudi ale Turan, Kablari, Mandriju, Škurinju i preko zad Lubanj Lopaču”.¹⁸

Kao što je već rečeno car Josip II. u ovim je predajama prikazan kao prototip pravednog vladara. Dolazi iznenada i prurušen, nastoji ispraviti nepravde i učiniti svoje podanike sretnijima. “Prikazan sa vremenskom i prostornom distancom, njegov lik

Elemente slične ovima možemo uočiti i u jednoj bečkoj predaji. Car Josip II čuo je razne loše stvari o nekom samostanu, opkolio ga vojskom, ušao unutra. U samostanu je uz redovnike zatekao i žene od kojih su neke bile trudne. U podrumu je našao kosture malene djece. Na to otkriće car je zatvorio je samostan. L. PETZOLDT, *Sagen*, predaja 46, str. 52.-53.

¹⁶ Godine 1952. započela je akcija prikupljanja istarskog folklor, u kojoj je među ostalima sudjelovao i Nikola Bonifačić Rožin.

¹⁷ Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, *Istarske narodne priče*, Zagreb, 1959., 123.-124.

¹⁸ Ivo JARDAS, *Kitica mažurani čakavske crtice*, Zagreb, 1953., 10.-18.

¹⁹ Lj. MARKS, “Mitski”, 64., 68.

je romantično idealiziran i podsjeća na lik mitskog vladara, usnulog u špilji u obližnjoj planini koji će se vratiti i osloboditi narod”.¹⁹

U predajama o caru Josipu II. isprepliću se stvarna povijesna uloga Josipa II. i pripovjedački modeli i motivi koji se pojavljuju i u predajama o nekim drugim vladarima i povijesnim osobama. Od pripovjedačkih modela prikazivanja vladara u predajama o caru Josipu II. isprepliće se nekoliko tipova. Vidljiv je prije svega salomonški tip pravednog i mudrog vladara koji drage volje sluša zahtjeve svojih podanika te ispravlja nepravde. Lik pak vladara koji inkognito putuje zemljom te pokušava osigurati provođenje pravde ili sudjelovati u životu običnih ljudi, prototip je bagdadskog kalifa Haruna al Rašida, lika iz zbirke *Tisuću i jedne noći*.²⁰ Također motivi koji tematiziraju znamenite i znane povijesne osobe često su klišeizirani, tipski i prenose se s jedne povijesne osobe na drugu. Riječ je o tipiziranim karakteristikama junaka koje se prenose na nove osobe bez obzira poklapaju li se one sa stvarnim povijesnim ličnostima ili ne. Uska lokalizacija i spominjanje imena nekih anonimnih ljudi, npr. žene koja je spasila Josipa iz samostanskog podruma, ili “Petrić” iz istarske predaje ima za cilj što jače uvjeriti slušaoca u istinitost priče.²¹ Istu svrhu ima i umetanje suvremenih pojmova i moderni leksik.²²

U razmatranju o povijesnoj predaji najčešće se postavlja pitanje nudi li ona zaista povijesnu istinu? Smatra se da postoji povijesni događaj koji potiče nastanak predaje.²³ Čest motiv predaja, kojima je glavni protagonist car Josip II., jesu tlaka i težak život seljaka, kao i odnos seljak - vlastelin. Povijesnu podlogu tim motivima, kao i njihovu povezanost s carem lako je pronaći u stvarnoj politici cara Josipa II. Naime, ondašnji odnosi vlastelin-seljak-država nisu bili caru Josipu II. prihvatljivi iz više razloga. Kosili su se s carevim poimanjem države koja se temeljila na socijalnoj jednakosti, ponašanje velikaša prema seljacima izazivalo je česte nemire koji su ugrožavali ekonomsku ali i političku stabilnost Monarhije. Također zbog velikih poreza koje su plaćali vlastelinima, seljaci nisu mogli pridonijeti državnim приходima u potrebnoj mjeri. Osobna ovisnost seljaka o vlastelinu otežavala je mobilizaciju, a ograničavala je i broj potencijalnih radnika za manufakture i trgovinu.²⁴ U skladu sa afirmacijom novoga gospodarskoga koncepta – fiziokratizma, koji je proizlazio iz ideje da iz zemlje izvire sve što je potrebno za postizanje državnoga blagostanja, država je na agrarnom području vidjela važne koristi od poboljšanog i slobodnog položaja seljaka. Trebalo je povećati njegov interes za agrarnu proizvodnju, trebala se povećati količina seljačkih prinosa i proizvoda, trebala se učvrstiti porezna moć seljaka. Da se sve to postigne, država je seljaka morala pravno zaštititi tako što je zemljoposjednicima ograničila mogućnost samovoljnog i pretjeranog iskorištavanja podložnika. Car počinje agrarne reforme odmah nakon dolaska na prijestolje. Najprije je 1781. godine poboljšao njihov pravni položaj i pružio im bolju zaštitu u sudstvu. Seljacima je u parnicama protiv njihovih vlastelina omogućena besplatna pravna pomoć,

²⁰ Peter BURKE, *Junaci, nitkovi i lude*, Zagreb, 1991., 124.-126.

²¹ Lj. MARKS, “Mitski”, 68.

²² Najbolji primjer jest predaja o Matiji Gupcu koja kazuje da je umro na električnom stolcu na Markovom trgu. Lj. MARKS, *Vekivečni*, tekst 15, str. 65.

²³ Lj. MARKS, “Predaje o Beču”, str. 74.; Ista, “Beč i Zagreb u svojim predajama”, *Hrvatsko-austrijske usporednice*, Zagreb, 1993., 38.

²⁴ T. C. W. BLANNING, *Joseph II*, New York, 1994., 106.

koja je uključivala odvjetnika te plaćanje sudskih troškova od strane vlastelina ako je seljak dobio parnicu.²⁵ Iste je godine u Češkoj ukinuo kmetstvo te omogućio seljacima slobodu selidbe, kretanja, ženidbe, kupnje i prodaje zemlje, te izučavanje zanata i slobodan izbor zanimanja. Osim toga, vlastelin više nije mogao protjerati seljaka sa zemljišta koju je potonji obrađivao.²⁶ Tek je ustanak seljaka, koji je predvodio Horia u Erdelju 1785. godine, dao caru Josipu povod da protegne te odluke i na Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo.²⁷ Uz to je odlučio seljačko-vlastelinske odnose regulirati i novom poreznom reformom. Ona se temeljila na jedinstvenom i ujednačenom oporezivanju sve plodne zemlje. Za to je bilo potrebno izraditi novi katastar koji bi bio temelj budućeg oporezivanja. To je bio težak i dugotrajan posao, a naišao je i na opoziciju plemstva. Katastar je završen za četiri godine i novi zakon trebao je stupiti na snagu 1. rujna 1789. Patentom od 10. veljače 1789. car je odredio da od čitavog prihoda seljaku, koji obrađuje rustikalnu zemlju, ostaje 70 %. Sva državna i vlastelinska potraživanja nisu smjela premašiti 30 %, od toga je 12 % išlo državi, a 18 % vlastelinu, crkvi, školu i općinsku upravu. Iako je svojom politikom car Josip II. poboljšao položaj kmeta, ipak ga nije učinio vlasnikom zemljišta nego samo zakupnikom istog, koji kao takav plaća vlastelinu određenu svotu u novcu i naturi.²⁸ Novom poreznom reformom vlastelini su pretrpjeli moralni i materijalni udarac, koji je još više potaknuo njihov otpor te na kraju uz niz vanjskih i unutrašnjih čimbenika onemogućio provođenje porezne reforme.²⁹

Iako je motiv prerusenog vladara, koji putuje i nenadano dolazi među svoje podanike, čest pripovjedački motiv predaja o povijesnim osobama i proteže se i na druge vladarske ličnosti poput Matijaša Korvina, Leopolda II., Franju Josipa, elemente tih motiva mogu se pronaći i u stvarnom životu cara Josipa II. Naime, jedan od najzanimljivijih segmenata života cara Josipa II. bila su njegova česta putovanja. Ona su ga vodila kroz sve zemlje Monarhije, ali i u Italiju (1769. i 1775. godine), Francusku (1777. godine) i Rusiju (1780. godine). Car je na putovanjima proveo više od četvrtine vremena koliko je bio suvladar i samostalni vladar, pa je tako i nastala izreka da "upravlja iz poštanske kočije".³⁰ U memorandumu iz 1765. godine ističe potrebu da vladar osobno upozna svoje zemlje i podanike, jer na taj način najbolje može upoznati stanje u državi. Da bi što učinkovitije prikupio informacije, ali i uštedio vrijeme i novac, car je putovao brzo i jednostavno. Nije želio nikakve ceremonije, velike dočeke i pripreme, jer, osim što bi to zahtijevalo puno novaca, želio je vidjeti zemlje u njihovoj prirodnosti, a ne u izvještačenom obliku. Zbog tih razloga često je putovao inkognito, rabeći ime grofa Falkensteina. Putovanja su uvijek bila detaljno isplanirana, unaprijed su određena sve stanice za izmjenu konja i odmor. Spavanje se

²⁵ Charles W. INGRAO, *The Habsburg Monarchy*, Cambridge, 1994., 201.

²⁶ *Isto*, 201.

²⁷ *Isto*, 202.; Josip BÖSENDORFER, *Agrarni odnosi u Slavoniji*, Zagreb, 1950., 94.-95.

²⁸ J. BÖSENDORFER, *Agrarni*, 96.

²⁹ O agrarnim reformama i odnosu seljak-vlastelin više vidjeti u: T. C. W. BLANNING, *Joseph II*, 103.-112.; C. W. INGRAO, *The Habsburg Monarchy*, 201.-205.; Olwen HUFTON, *Europe: Privilege and Protest 1730-1789*, Glasgow, 1980., 177.-178.; J. BÖSENDORFER, *Agrarni*, 93.-96.

³⁰ Više o Josipovim putovanjima vidjeti u Wolfgang May, "Die Reisen Josephs II.," *Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II.*, Stift Melk 29. März – 2. November 1980., katalog izložbe, 82.-84.; Derek BEALES, *Joseph II. In The Shadow of Maria Theresia 1741-1780*, Cambridge 1987., 242.-272., 358.-367.; S. K. PADOVER, *The Revolutionary Emperor: Joseph II of Austria*, London, 1934., 60.-87.

obično osiguralo u gostinju i župnim dvorovima. Car je putovao kočijom, a često je i sam jahao. Društvo su mu obično pravile vojne ličnosti, i posluga, kuhari i liječnik. Put je bio naporan, putovanja su obično počinjala u četiri ujutro i trajala do mraka. Kada bi stigao na cilj car Josip bi odmah započeo raditi, posjećivao bi najznačajnije objekte, nadgledao rad lokalne administracije, susretao se sa službenicima. Prilikom njegova posjeta svaka osoba mogla je pristupiti caru i iznijeti mu svoje probleme. Na svojim putovanjima car Josip i dalje je marljivo radio, pisao izvještaje i peticije, te ih slao majci u Beč. Također pisao je i dnevnik, u kojima kratko, objektivno i kritički prepričava svoje dojmove.³¹ Prilikom svakog duljeg zadržavanja na određenom mjestu car je slušao razne pritužbe podanika, u prvom redu seljaka, a koje su se uglavnom svodile na služenje prekomjerne tlake.³² Zbog toga se može i zaključiti da su dijelom i putovanja, odnosno stanje koje je car vidio na samom "terenu", kao i pritužbe koje je čuo od svojih podanika, probudili carevo zanimanje i razumijevanje za seljačko-vlastelinske odnose i potaknule njegove agrarne reforme.

Temelje predaje koja povezuje cara Josipa II. i postanak imena Dvor također možemo naći u stvarnim povijesnim događajem. Kazivač koji je predaju govorio zaboravlja o kojoj je stvarnoj osobi riječ, pa govori o Franji Josipu, premda zna da je to bio onaj car prije njega, ali mu ne zna ime. Da je to bio upravo car Josip II. govore nam povijesne činjenice. Naime, u sklopu svog putovanja po Hrvatskoj i Primorju 1775. godine, car je sa svojom pratnjom posjetio i Dvor. Svrha tog putovanja bila je vojne prirode, posjet vojsci i nadgledanje vojnih prilika, što je razumljivo jer je car Josip kao suvladar bio, između ostalog, zadužen i za vojne poslove. Car u Dvor dolazi 25. travnja iz smjera Kostajnice. U svom dnevniku bilježi da je kraj oko Dvora lijep, a zemlja da je obrađena. U Dvoru je posjetio 4. Kumpaniju zvanu Rottentzettel Nr. 9., koja je "bila nešto bolja u ljudstvu i nešto pripravnija u vježbanju".³³ U Dvoru je car s pratnjom objedovao i prespavao. U spomen na carev posjet u Dvoru je sačuvana spomen-ploča koja je bila ugrađena na zgradu kotarskog predstojništva.³⁴ Predaja također spominje podatak da se upravo od carevog posjeta 1775. godine to mjesto naziva Dvor. I povijesni izvori nam tako govore. Naime, oko 1742. godine na mjestu Podovi, koje se smjestilo na raskršću putova s jedne strane prema Kostajnici i Bosanskom Novom, a s druge strane Glini i unutrašnjosti Zrinjske gore, usposta-

³¹ Svoje najveće putovanje po Hrvatskoj poduzeo je car Josip II. 1775. godine. S tog putovanja sačuvan je i dnevnik, u svom izvorniku naslovljen: "Reyse durch Croatien und das Littorale anno 1775". Iz tih dnevnčkih zapisa i vidljivo je njegovo zanimanje ponajprije za vojna pitanja, stanja vojske, vojnih objekata i život vojnika. Ali putujući kroz Hrvatsku, bilježi i mnoga duga zapažanja, poglavito vezana uz stanje zemljoradnje – obrađenost, plodnost, močvarnost tla te sastav zemljišta. Opisuje loše stanje cesta i iznosi primjedbe o ljudima, često ističući njihovo siromaštvo te napomene o stočarstvu i trgovini. Ivan ERCEG, *Dnevnik Josipa II. o prilikama u Hrvatskoj i na Jadranskoj obali god 1775.*, Zagreb, 1966., 227.-259.

³² Prilikom careva posjeta Glini seljaci se tuže na prekomjernu tlaku. Također zanimljive su i careve primjedbe prilikom posjeta Sisku 23. travnja 1775.: "Ljudi izgledaju prilično siromašno i ne baš zadovoljno, bilo je i nekoliko pritužbi zbog robote i ostalih pritisaka, koji su poglavito odnose na dobra kaptola i biskupije." I. ERCEG, *Dnevnik*, 232., 236.

³³ I. ERCEG *Dnevnik*, str. 234.

³⁴ Natpis glasi: JOSEPHUS SECUNDUS ROMANORUM IMPERATOR FINES CROATIAE ILUSTRANS XXV APRIL 1775. HIC LOCIT ERAT. Ivo MAROEVIĆ, "Prostorni razvitak Dvora", u: *Dvor na Uni od prijeslavenskog doba do naših dana*, Dvor na Uni, 1991., 45.

vlja se komanda jedne pogranične kompanije. Upravo će to mjesto 1775. godine, nakon što ga je posjetio car Josip II., promijeniti ime u Dvor.³⁵

Podloga najvećeg broja predaja spomenutih u ovom radu jest careva crkvena politika odnosno reforme koje je na tom polju proveo. Na području crkvenih reformi napravljeno je puno još za vrijeme vladanja Marije Terezije pa su Josipove reforme svojevrsni nastavak prijašnjih.³⁶ One se provode na nekoliko razina, a započinju odmah 1781. godine. U sklopu careva poimanja države trebalo je regulirati odnos crkve i države, te položaj pape prema njima. Budući da je svećenstvo podložno vladaru isto koliko i svi drugi slojevi, nije moglo biti govora o bilo kakvom vanjskom autoritetu koji bi se preklapao s jurisdikcijom vladara. U skladu s time crkva dolazi pod državnu kontrolu i više ne funkcionira kao država u državi nego više kao jedan njezin odsjek.³⁷ Državna kontrola započinje na vrhu crkvene hijerarhije. Svi biskupi sada daju zakletvu kruni, papi je zabranjeno izdavanje bula i komuniciranje sa svećenstvom u Monarhiji bez carskog dopuštenja, papa gubi kontrolu i nad ostatkom samostana koji su tada stavljeni pod kontrolu najbližeg biskupa.³⁸ Čak ni posjet pape Pia VI. Beču, od ožujka od travnja 1782., nije uspio kod cara isposlovati bilo kakve ustupke, već on ostaje čvrst u svojim naumima. Također, odmah na početku svog samostalnog vladanja odredio je da se ukinu svi samostani koji se nisu bavili obrazovanjem, njegom bolesnika i dušobrižništvom. Imetak tih samostana zaplijenjen je i upotrijebljen za plaćanje mirovina svećenicima, za različite crkvene fondove te fondove za školstvo i dobrotvorne svrhe. Također novac je upotrijebljen i za daljnje reforme, na osnutak novih župa i biskupija, gradnju novih crkvi, te osiguravanje plaća svećenicima, koji se time izjednačavaju s drugim civilnim službenicima.³⁹

U predajama spomenutim u ovom radu spominju se pavlinski samostani u Remetama i Svetom Petru u Šumi. Uz fratarske "prljave" poslove u Istri se i danas veže pošalica, u kojoj se za stanovnike Sv. Petra zna reći da su "fratrići", jer su prvorođenci tamo navodno bili fratarska djeca.⁴⁰

³⁵ I. MAROEVIĆ, "Prostorni", 44.-45.

³⁶ Još je u sklopu prve terezijanske reforme bilo određeno da i svećenstvo plaća porez. Cenzura, obrazovanje, briga za bolesne i socijalno ugrožene izuzeta je iz crkvenih ovlasti i dolazi pod državnu kontrolu. Zbog ekonomskih razloga strogo je određen način i uvjeti ulaska novaka u samostane, te je smanjen broj hodočašća i blagdana. Zabranila je osnivanje novih samostana i povećanje crkvenog posjeda. O. HUFTON, *Europe*, str. 167.-170.; C. W. INGRAO, *The Habsburg Monarchy*, 191.-192.; Juraj KOLARIĆ, "Prosvjetiteljstvo i jozefinizam u Zagrebačkoj biskupiji", u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb*, Zagreb, 1995., 309.-310.

³⁷ T. C. W. BLANNING, *Joseph II*, 94.

³⁸ Usporediti: T. C. W. BLANNING, *Joseph II*, 93.-94.; C. W. INGRAO, *The Habsburg Monarchy*, 200.; O. HUFTON, *Europe*, 181.-182.

³⁹ Do reorganizacije novih biskupija dolazi radi izjednačavanja crkvenih i teritorijalnih granica. Naime, velika područja Habsburške Monarhije bila su u crkvenom smislu podređena biskupijama u Svetom Rimskom Carstvu (npr. biskupiji u Passau). Novim odredbama ta je biskupija isključena a stvorene su i nove kako bi se područja crkvenih i teritorijalnih granica poklapali. Nove župe kreirane su tako da je svako imao najviše sat vremena hoda do crkve. T. C. W. BLANNING, *Joseph II*, 94.-95., 99.; E. ZÖLLNER, *Povijest Austrije*, Zagreb, 1997., 211.-212.

⁴⁰ M. BOŠKOVIĆ-STULLI, *Istarske narodne*, 187.

Pavlinski samostan Sv. Petra u Šumi najveći je pavlinski samostan u Istri. Naime, pavlini su 1459. godine dozvolom cara Fridriha II. naselili napuštenu benediktinsku opatiju u Sv. Petru u Šumi te tamo

U predaji vezanoj za remetski samostan ističu se dvije zanimljivosti.⁴¹ Prva je, spominjanje imena gvardijana Pavla Hegerera "fratar iz Olimlja, Pavao Hegerer (...) je bil gvardijan u samostanu u Olimlju, prije neg je došel u Remete". U predaji je prikazan negativno, kao osoba koja zatvara cara, a kad je raskrinkan počinio je samoubojstvo. Ime koje se zadržalo u predaji ime je Andrije Eggerera, poznatog pavlinskog pisca i povjesničara.⁴² Druga zanimljivost jest pogrešno pripisivanje caru Josipu II. vješanja fratara iz Remeta. Naime, po samostanskom ljetopisu Osmanlije su, prilikom svog vojnog pohoda 1591. godine, opustošili samostan i odveli iz njega 12 fratara, koje su kasnije objesili kod Vugrovca.⁴³ Ovi primjeri najbolje pokazuju da prema predajama nije moguće datirati povijesne događaje a ni povijesnu predaju sagledavati kao izvor iz prve ruke, budući da se u "stvarnosti" udaljeni i nepovezani povijesne događaji i osobe u predajama katkad preklapaju i povezuju.⁴⁴

Odluka o ukinuću pavlinskog reda potpisana je 7. veljače 1786. Kao razlog ukinuća navodi se popuštanje stege, sva samostanska dobra prosljeđuju se vjerskoj zakladi, a članovi reda ako su sposobni uključuju se u škole ili dušobrižništvo, a oni nesposobni se umirovljuju.⁴⁵ Na hrvatskim su prostorima najprije zatvoreni samostani u Istri, među njima i Sveti Petar u Šumi. Ugarsko namjesničko vijeće odlučilo je pak da u dva najvažnija pavlinska samostana, u Lepoglavi i Remetama ostanu redovnici koji su se bavili dušobrižničkim radom. Remete su od 1798. privremeno priključene župi Sv. Šimuna u Markuševcu, a tek je 1812. godine ustanovljena nova remetska župa.

dopuštenjem pape Pija II. osnivaju samostan. U sklopu samostana pavlini su također osnovali i novicij, školu za svoj pomladak, te osnovnu školu za svu djecu. Milan KRUHEK, "Povijesno-topografski pregled pavlinskih samostana u Hrvatskoj", u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786*, Zagreb, 1989., 86.-87.

⁴¹ Oko 1272. godine pavlini su od Zagrebačkog kaptola dobili zemlju za osnivanje samostana. Prvi sigurni podatak o remetskom samostanu jest darovnica iz 1288. godine. Tijekom stoljeća samostan se razvija pod zaštitom zagrebačke biskupije i širi svoje posjede plemićkom darovnicama. Josip ADAMČEK, "Pavlini i njihovi feudalni posjedi" u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786*, Zagreb, 1989., 42.; M. Kruhek, "Povijesno-topografski pregled", 79.; Ante SEKULIĆ, *Remete, pavlini u Hrvatskoj*, Zagreb 1986., 25.; Janko BARLE, *Remete povijesni podaci o samostanu, crkvi i župi*, Zagreb, 1914., 7.-8.

⁴² Andrija Eggerer rođen je u Grazu. Najprije je djelovao u samostanu Krumlov u Moravskoj, a zatim u Remetama, Lepoglavi, kao profesor filozofije, i u Olimlju, kao prior. Njegova su najvažnija djela: *Fragmen panis corvi proto-eremitici seu reliquiae annalium eremi-coenobiticorum Ordinis Fratrum eremitarum s. Pauli primi Eremitae* (Beč, 1663.), *Pharmacopoea coelestis seu Maria Remetensis* (Graz, 1672.), povijest čudotvorne Gospe Remetske, i *Anathema Marianum* (Graz, 1673), objavljena nakon piščeve smrti, govori u čast Majci Božjoj. Andrija Eggerer umro je 24. travnja 1672. godine, a pokopan je u Olimlju. Ante SEKULIĆ, *Remete*, 96.; Ante SEKULIĆ "Pisci povijesti pavlinskog reda", u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786*, Zagreb, 1989., 298.

⁴³ Osmanlije su u svojim pohodima do remetskog samostana došli tri puta. Prvi puta su 1484. godine provalili i oštetili samostan. Drugi je put bosanski paša Ferhat beg Sokolović 1557. godine spalio samostan, a treći se prodor do remetskog samostana dogodio 1591. godine kada Hasan paša Predojević opustošio Remete i odveo fratre. J. ADAMČEK, "Pavlini", 52.-53.; A. SEKULIĆ, *Remete*, 45.-48.; Janko BARLE, *Remete, povijesni podaci*, 13., 25.-27.

⁴⁴ Lj. MARKS, "Mitski", 65., 68.

⁴⁵ Ante SEKULIĆ, "Pregled povijesti pavlina", u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786*, Zagreb, 1989., str. 38.

Kao primjer stapanja i preklapanja povijesnih događaja u predajama može poslužiti predaja o ukinuću isusovačkog reda u Rijeci. Isusovci 1627. godine dolaze u grad Rijeku, gdje otvaraju svoju rezidenciju, te dobivaju polovicu riječke desetine, crkvu Sv. Roka za duhovnu službu, kuću, vrt, prostorije za održavanje nastave i 200 forinti godišnje za podučavanje.⁴⁶ Grofica Ursula Thonhausen darovnicom iz 1630. godine isusovcima daruje Kastavsku gospoštiju – Kastav, Veprinac, Mošćenice.⁴⁷ Godine 1635. Kastavci dobivaju novi statut i urbar. Prema njemu je rektor isusovačkog kolegija u Rijeci dobio jurisdikciju u Kastavskoj gospoštiji ili kapetaniji te je time postao feudalni gospodar tamošnjih stanovnika. Novim statutom označene su i nove granice Kastavskog kapetanata.⁴⁸ U predaji o ukinuću isusovačkog samostana kazivač isusovce opisuje negativno: da su varali ljude, plašili ih, fizički iskorištavali. Povijesni podaci bilježe pak mnoge pobune u Kastavskoj gospoštiji od početka dolaska pod isusovačko vrhovništvo.⁴⁹ Primjer preklapanja povijesnih događaja u predaji vidljiv je u završnom dijelu teksta, kada kazivač zaključuje da je car zbog “te prevari i tega greha ... zignal rečki ježovitari”. Naime, isusovački red ukinuo je papa Klement XIV u kolovozu 1773., a riječki je kolegij zatvoren u rujnu iste godine. Štoviše riječka građanska kongregacija Bogorodice od Sedam Žalosti, koja je imala poseban ugled među bratovštinama, bila je jedna od rijetkih kongregacija koju car Josip II. nije ukinuo.⁵⁰

Lik i djelo cara Josipa II. svakako su bili neobični i neusporedivi sa bilo kojim drugim vladarom. Njegova prosvjetiteljska uloga, stil života, jednostavnost, pristupačnost i zanimanje za probleme svakog pojedinca mogli su potaknuti priče koje do nas dolaze i danas u obliku predaja. Slike cara koji spava u krčmama, pješači po gradu, pije samo vodu, zabranjuje bilo kakve proslave i ceremonije u svoju čast, veliku dušno nagrađuje podanike, zalaže se za bolji položaj seljaka našle su, kao što je prikazano, podlogu u stvarnim događajima. Pri tome su veliku ulogu mogla imati i careva brojna putovanja na kojima on dolazi u direktan kontakt sa svojim podložnicima. Takva, za njegov položaj neobična i za ovaj kraj jedinstvena i neponovljiva putovanja, već su za njegovih suvremenika izazivala znatiželju i čuđenje. Brojne anegdote s tih putovanja mogle su samo potaknuti brojne priče i zanimljivosti koje su sačuvane u obliku predaja. Njegova brojna darivanja također su ga mogla prikazati u dobrom svjetlu.

Također, kao što je već rečeno, “prema predajama nije moguće datirati povijesne događaje, kao ni povijesnu predaju sagledavati kao izvor iz prve ruke”.⁵¹ Naime, u njima dolazi do preklapanja i povezivanja povijesnih osoba, događaja i razdoblja, a u

⁴⁶ Izložba “Sjaj isusovačke baštine u Rijeci”, prosinac 1993. – veljača 1994., 12.; Stjepan ANTOLJAK, “Kako su isusovci sticali posjede u nekadašnjoj Kastavskoj gospoštiji”, *Jadranski zbornik*, god. 1., Rijeka-Pula 1956., 203.

⁴⁷ Izložba “Sjaj isusovačke baštine u Rijeci”, prosinac 1993. – veljača 1994., 16.

⁴⁸ S. ANTOLJAK “Kako su isusovci”, 203.

⁴⁹ Pobune u ranim područjima Kastavske gospoštije zabilježene su: 1629., 1630., 1638., 1644., 1666., 1684., 1695., 1709., 1723., 1738., 1756. godine. D. MUNIĆ, “Kastav na razmeđu i raskrižjima povijesti – prijelomnice Kastavske povijesti”, *Zbornik Kastavštine*, 5., 1997., 16.

⁵⁰ Izložba sjaj isusovačke baštine, 24.

⁵¹ Lj. MARKS, “Mitski”, 68.

njima se pojavljuju i razni pripovjedački modeli i motivi, karakteristični za predaje i o drugim povijesnim osobama.⁵²

U radu je osobito važan interdisciplinarni pristup u postupku povijesnog istraživanja – u ovom slučaju povijesti i folkloristike. Preklapanje dvije znanosti poglavito se ocrta u ispreplitanju stvarne povijesne uloge Josipa II. (povijest) i pripovjedačkih modela i motiva, koji se pojavljuju u predajama o nekim drugim vladarima i povijesnim osobama (folkloristika).

Usmene predaje o caru Josipu II. zato treba prije svega motriti kao tekstove same za sebe, a ne kao točno ili netočno tumačenje povijesnih događaja. Ipak, u istraživanju prošlosti određeni elementi predaje mogu istraživaču poslužiti kao poticajni impuls za usmjerenje i ispitivanje dodatnih mogućnosti vlastitog istraživanja, mogu mu pomoći u motrenju povijesnog naslijeđa za budućnost ili mu biti vrijedna zanimljivost. Pri tome treba imati na umu da, uz sve navedeno, predaje u sebi kriju i “talog vremena”, kojemu treba pristupiti s izuzetnom pažnjom te se tek posredno spoznati moguća povijesna zbilja koja se krije iza određenih predaja. Također, pažljivim detektiranjem može se utvrditi da predaje mogu biti odraz stanja u kojem su nastale, odnosno mogu prikazivati mentalno-društveni sklop tvorca ili prenositelja predaja. No, premda je na takve podatke potrebno upozoriti, oni u povijesnom istraživanju važnom uz jasno određeno vremensko razdoblje, često imaju tek nezatnu ulogu. Končno, premda u njima ne treba tražiti povijesnu istinu ili prema njima donositi povijesne zaključke, propuštene kroz “sito” povijesnog postupka, katkad mogu otkriti povijesnu pozadinu te poslužiti povjesničaru na svrsishodan način.

LITERATURA:

1. Josip Adamček, “Pavlini i njihovi feudalni posjedi”, u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786.*, Zagreb, 1989., 41.-67.
2. Stjepan Antoljak, “Kako su isusovci sticali posjede u nekadašnjoj Kastavskoj gospoštiji”, *Jadranski zbornik*, 1., Rijeka-Pula, 1956., 203.-217.
3. Janko Barle, *Remete, povijesni podaci o samostanu, crkvi i župi*, Zagreb, 1914.
4. Derek Beales, *Joseph II In the Shadow of Maria Theresa 1741-1780*, Cambridge, 1987.
5. T. C. W. Blanning, *Joseph II*, New York, 1994.
6. Maja Bošković-Stulli, *Istarske narodne priče*, Zagreb, 1959.
7. Maja Bošković-Stulli, *Priče i pričanje*, Zagreb, 1997.
8. Maja Bošković-Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje*, Zagreb, 1997.
9. Josip Bösendorfer, *Agrarni odnosi u Slavoniji*, Zagreb, 1950.
10. Peter Burke, *Junaci, nitkovi i lude*, Zagreb, 1991.
11. Ivan Erceg, *Dnevnik Josipa II. o prilikama u Hrvatskoj i na Jadranskoj obali god. 1775.*, Zagreb, 1966.
12. Olwen Hufton, *Europe: Privilege and Protest 1730-1789*, Glasgow, 1980.
13. Charles W. Ingrao, *The Habsburg Monarchy, 1618-1815*, Cambridge, 1994.

⁵² Lj. MARKS, “Mitski”, 65., 67., 68.

14. Ivo Jardas, *Kitica mažurani čakavske crtice*, Zagreb, 1953.
15. Juraj Kolarić, "Prosvjetiteljstvo i jozefinizam u Zagrebačkoj biskupiji", u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb*, Zagreb, 1995., 309.-316
16. Milan Kruhek, "Povijesno-topografski pregled pavlinskih samostana u Hrvatskoj", u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786.*, Zagreb, 1989., 67.-95.
17. Milan Lang, *Samobor narodni život i običaji*, Samobor, 1915.
18. Ljiljana Marks, "Ban Josip Jelačić In Croatian Oral Legends: Between History And Myth", *Narodna umjetnost*, 41./1., Zagreb, 2004., 10.-21.
19. Ljiljana Marks, "Beč i Zagreb u svojim predajama", *Hrvatsko-austrijske usporednice*, Zagreb, 1993., 35.-51.
20. Ljiljana Marks, "Mitski i pravedni vladari", *Gazophylacium* 1.-2., Zagreb, 2003., 60.-70.
21. Ljiljana Marks, "Predaje o Beču i Zagrebu", *Gazophylacium*, 1.-2., Zagreb, 2001., 73-81.
22. Ljiljana Marks, "Priča i povijest" *Zrin, časopis za povijesna, kulturna i gospodarska pitanja hrvatskog Pounja*, 2, 1993., 29.-31.
23. Ljiljana Marks, *Vekivečni Zagreb*, Zagreb, 1994.
24. Ivo Maroević, "Prostorni razvitak Dvora", u: *Dvor na Uni od prijeslavenskog doba do naših dana*, Dvor na Uni, 1991.
25. Wolfgang May, "Die Reisen Josephs II.", katalog izložbe *Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II.*, Stift Melk 29. März – 2. November 1980.
26. Darinko Munić, "Kastav na razmeđu i raskrižjima povijesti – prijelomnice Kastavske povijesti", *Zbornik Kastavštine*, 5, 1997., 11.-24.
27. Saul K. Padover, *The Revolutionary Emperor: Joseph II of Austria*, London, 1934.
28. Leonard Petzoldt, *Sagen aus Wien*, München, 1976-1977.
29. Ante Sekulić, "Pisci povijesti pavlinskog reda", u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786.*, Zagreb, 1989., 297.-301.
30. Ante Sekulić, "Pregled povijesti pavlina", u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786.*, Zagreb 1989., 31.-41.
31. Ante Sekulić, *Remete pavlini u Hrvatskoj*, Zagreb, 1986.
32. "Sjaj isusovačke baštine", katalog izložbe, Rijeka, prosinac 1993. – veljača 1994.
33. Divna Zečević, "Remetska književna kronika", *Narodna umjetnost*, 32, Zagreb, 1995., 65.-107.
34. Divna Zečević, "Svakodnevno pripovijedanje i usmena književna tradicija u prigradskom selu Šestinski Kraljevec", *Narodna umjetnost*, 13, Zagreb, 1976., 123.-140.
35. Divna Zečević, "Usmene predaje o seljačkoj buni i kmetskom životu u široj okolini Stubice", *Narodna umjetnost*, 10., Zagreb, 1973., 7.-31.
36. Erich, Zöllner, *Povijest Austrije*, Zagreb, 1997.

Joseph II in Croatian oral traditions

Maja Katušić

Zagreb

Republika Hrvatska

In oral traditions, in which the main protagonists are renowned historical persons, there are many legends about Emperor Joseph II. These legends describe this well-known Emperor and reformer as a good and fair prince who suddenly appears disguised and helps his subjects by punishing the “evil” feudal lords. Furthermore, the legends show the entwining of real historical roles of Joseph II and narrative models and motifs which are also present in the oral legends about other princes and historical persons. The first part of the paper presents a few written oral legends from all parts of Croatia collected in various anthologies. The second part tries to connect particular motifs from presented legends with real historical events, that is, with political and everyday life of Emperor Joseph II. Moreover, special attention is given to his agrarian and Church reforms as well as his numerous journeys across Croatia. The author concludes that historical events cannot be dated based on oral legends nor can written records of oral tradition be a first-hand source. That is to say, certain legends consist of series of amalgamations, overlaps and correlations of sometimes temporally distant historical persons, events and eras. Therefore, written records of oral legends of Joseph II should be observed as texts as they are and not as correct or incorrect interpretations of historical events. However, traditions may be used by historians as a stepping stone in their further research.

Key words: Emperor Joseph II, oral tradition, 18th century, ecclesiastical and agrarian reforms, Emperor’s journey through Croatia.